

INTENCIONALNOST IN ONTOLOGIJA – Razprave o filozofiji Franza Brentana. Bojan Žalec (ured.) ŠOU, Študentska založba, Ljubljana 2002

VOJO STRAHOVNIK

Nedavno je pri Študentski založbi v okviru knjižne zbirke Claritas izšel zbornik prispevkov oziroma razprav o filozofiji Franza Brentana, o njenem preteklem in sedanjem vplivu tako širše kot tudi s posebnim ozirom na slovenski prostor. Zbornik prinaša prispevke šestih slovenskih avtorjev (dr. Bojana Žalca, dr. Franeta Jermana, dr. Andreja Uleta, dr. Matjaža Potrča, dr. Deana Komela in dr. Cvetke Tóth) in je nastal na osnovi simpozija z naslovom "Brentanova ontologija". Ta je bil oktobra 1998 organiziran ob priložnosti izdaje slovenskega prevoda osrednjega Brentanovega dela s področja ontologije *Kategorienlehre*,¹ ki je bil prvi prevod v slovenščino kake Brentanove knjige. Kot je zborniku ob rob zapisal urednik Bojan Žalec, gre za knjigo, ki "kot prva med slovenskimi deli natančneje primerja in vmešča Brentanovo filozofijo v kontekst fenomenologije (Husserl, Heidegger), analitične filozofije (Wittgenstein, Moore), realistične ontologije (Hartmann), predmetnostne teorije (Meinong) ter predvsem slovenske filozofije."

Uvodni prispevek Bojana Žalca o pomenu in vplivu Brentanove misli je kratek prikaz vidikov pomembnosti tega misleca ter njegovega odločilnega in neposrednega vpliva na različne smeri in šole filozofije, kot so Stumpfova protoznanost, empirično utemeljena psihologija, fenomenologija in predmetnostna teorija. Posebej je izpostavljen pomen graške šole Alexiusa Meinonga, ki jo s Slovenci in slovenskim prostorom vežejo vsaj tri imena. Ta so France Veber (1890-1975), Ernest Wenceslaus Schwarz (1878-1938) in Ernst Mally (1879-1944). Prispevek tako predstavlja dragocen drobec v poznavanju izvorov najpomembnejšega dela slovenske filozofske tradicije – filozofije Franceta Vebera.

Temu uvodnemu prispevku sledi osrednji del zbornika s sedmimi prispevki, ki se drug za drugim dotikajo različnih aspektov Brentanove filozofije in njene dediščine. Prvi je prispevek na žalost že pokojnega zaslužnega profesorja doktorja Franeta Jermana, kateremu je zbornik tudi posvečen. Jermanov prispevek nosi naslov *Brentanova spoznavna teorija in njegova ontologija*. V njem si avtor kot izhodiščno točko članka izbere problematiko povezave psihologije in filozofije preko odnosa med ontologijo in spoznavne teorijo. Pri slednji je Brentano izhajal iz humovstva, medtem ko ima osrednji pomen za prvo Brentanovo ukvarjanje s pojmom bivajočega pri Aristotelu in vprašanje izgradnje sistema kategorij. Avtor dokazuje, da je prav v razrešitvi tega odnosa ključ za razumevanje Brentanove misli in še posebej za enega njegovih najpomembnejših del – *Psihologije z empiričnega vidika*. Fenomenalna oziroma z drugimi besedami intencionalna eksistenca je različna od fizične eksistence, in tako je zdaj vzpostavljena tudi razlika med psihičnimi in fizičnimi pojavi. Vendar imamo do slednjih dostop zgolj

¹ Brentano, Franz. *Nauk o kategorijah* (prevod B. Žalec, prevod izdajateljevih opomb T. Pihlar) ŠOU, Študentska založba, Ljubljana 1998.

posredno, preko analize predstav kot osnovne vrste psihičnih pojavov. To, zaključil Jerman, je osrednja točka Brentanovega prehoda iz psihologije v ontologijo.

Naslednja razprava v zborniku je razprava Bojana Žalca z naslovom *Oris Brentanove ontologije*. Ta prinaša prikaz razvoja osrednjih točk Brentanove ontologije, njihov pomen za kasnejšo, predvsem analitično, filozofijo ter njihovo kritiko. Brentano je vstopil v ontologijo že s svojo, tudi med zgodovinarji filozofije dobro poznano in cenjeno, disertacijo z naslovom *O mnogoterem pomenu bivajočega po Aristotelu* iz leta 1862, ki ostaja nespregledljiv vir za vsakogar, ki se hoče ukvarjati z Aristotelovo filozofijo. Žalec pokaže tudi, da delo ni pomembno zgolj kot razlaga Aristotelove ontologije, ampak jo tudi dopolni in utrdi, hkrati pa je pomembna osnova za kasnejša Brentanova razmišljanja o ontologiji. Tu se kot osrednji pokažeta dve temi – to sta nauk o kategorijah in mereologija kot nauk o delu in celoti. Prav slednja je točka največjega razhajanja oziroma razlikovanja med Brentanom in Aristotelom. Če je pri Aristotelu hkratni dejanski obstoj tako celote kot njenega dela izključen, za Brentana obstajajo tako celote kot njihovi deli. Prav tako ima v nasprotju z Aristotelom Brentano bivajoče za sinonim – enotni pojem, ki zajema vse bitnosti. Seveda je lahko ta pojem uporabljen tudi širše, vendar v tem primeru zaidemo na polje jezikovnih fikcij.

Naslednja pomembna točka, ki jo obravnava Žalec, je Brentanovo razlikovanje med dvema vrstama predikacij, med pravimi in nepravimi, in še posebej znotraj prvih razlikovanje med substancialnimi in akcidentalnimi. Po podrobni analizi Žalec sklene, da ima pri Brentanu substanca dve funkciji: kot prvo je nosilec atributov in kot drugo je tista, ki individuirá posamezne bitnosti.

Prispevek Matjaža Potrča prinaša prav kritiko tega dela Brentanove ontologije, posebej njegovega razumevanja odnosa med substancami in akcidencecami in med celoto in njenimi deli. Avtor uvršča brentanovsko ontologijo v širšo vrsto, kakor sam pravi, "ontologij dveh kategorij". V osrčju te skupine ontologij leži predpostavka, da je vse, kar obstaja, oziroma da so vse stvari sestavljene iz dveh vrst kategorij, substanc in njim pripadajočih akcidencec oziroma lastnosti, pri čemer so slednje razumljene kot univerzalijske. Brentano seveda ni tipičen predstavnik te skupine ontologij, saj je sporočilo njegove reistične teorije jasno – obstajajo samo stvari in odnos med substanco in akcidencecami moramo razumeti na način, da je substanca edini pravi del akcidence, skupaj tvorita eno stvar. Vseeno ga Potrč uvrsti med ontologije dveh kategorij, ker naj bi prevzel metafiziko te vrste ontologij.

Potrč postavi tej skupini nasproti ontologijo ene kategorije in bralcem kot ontološko stališče te vrste ponudi gmotni materializem (tudi parmenidovski materializem). Ta v splošnem trdi, da obstaja samo Eno, zgolj ena stvar, ki sama nima delov. To Eno, lahko mu rečemo tudi gmota, je zelo kompleksno in dinamično ter združljivo s širšo naturalistično sliko sveta, torej sveta, kot ga preučuje znanost (predvsem naravoslovna). To, kar v svetu okoli nas zaznavamo sicer kot običajne in posamezne predmete, so zgolj strdki v tej gmoti, ki jim ni mogoče določiti natančnih meja, ker bi to pomenilo, da bi jih tako lahko izdvojili kot dele gmote. S tem se izognemo tudi problemu nejasnosti. Glavna Potrčeva naloga sicer ostaja, kako pokazati, da je ta ontologija ene kategorije pravilnejša in primernejša od ontologij dveh kategorij, torej tudi Brentanove, in končno tudi zavreči ontologije dveh kategorij. Zaradi omejenega prostora bom navedel le glavno smer Potrčevega argumentiranja: Substanc ni. Ni akcidence oziroma lastnosti. Ni stvari. Ni delov in celot: mereologija nima prav. Ni meja. Obstaja Eno: parmenidovska dinamična gmota. Argument je treba brati seveda kot prehod od ontologij dveh kategorij in njihovega kritičnega pretresa k sklepu, ki pomeni že zgraditev nove ontologije.

Sledi prispevek Andreja Uleta z naslovom *Stanja stvari in dejstva pri Brentanu in Wittgensteinu*. V njem avtor primerja Brentanove in Wittgensteinove poglede na

ontološki status stanj stvari in dejstev. To razpravo dopolnjuje delo, ki se ukvarja s pojmom logičnega prostora pri Wittgensteinu. Avtor pokaže, da je Brentanu in Wittgensteinu skupno to, da v nekem smislu zavračata obstoj stanj stvari in dejstev kot posebnih in avtonomnih bitnosti poleg stvari samih. Stanja stvari so vezana na jezikovnost, zato jim je težko pripisati predjezikovni ontološki status. Za Brentana so tako stanja stvari in dejstva podobna mišljenim bitnostim. Zelo zanimiva je tudi avtorjeva izpostavitve Brentanovega namiga, da bi lahko stanja stvari razumeli kot neke vrste "dialoške" bitnosti, kjer ni primarna trditev, temveč razmerje med vprašanjem in odgovorom. V "paketu" Brentano – Wittgenstein predstavlja slednji za Uleta večjo uganko glede razprave o obstoju stanj stvari in dejstev. Na začetku *Traktata* namreč Wittgenstein pravi, da je svet celota dejstev oziroma stanj stvari. Celotna Uletova diskusija gre v smeri pojasnjevanja, da bi pravilno razumeli to trditev, ki postavlja obstoj dejstev in stanj stvari kot kompleksov celo pred obstoj stvari. Ule ugotavlja, da ni tako, da je to le posledica Wittgensteinovega ponekod nejasnega izražanja in napak njegovih interpretov. Obstoj dejstev je treba tako razumeti kot obstoj v logičnem svetu oziroma prostoru. Tukaj avtor kritizira tudi Simonsovo razlago obstoja dejstev in stanj stvari pri Wittgensteinu in Brentanu. Izvor Simonsovih napak so njegova mereološka pojmovanja, kjer poskuša povezati Wittgensteina z Brentanom. "Podrobnejši pregled Simonsovega "brentanovskega" tolmačenja *Traktata* pokaže, da "živi" od temeljne zamenjave stanj stvari in stvari, namreč od zamenjave "obstoječih stanj stvari" z "obstoječim", tj. s stvarmi." (90)² Obstoječa stanja stvari so torej le množica, ki tvori prostor možnosti oziroma logični prostor jezika.

Naslednja je razprava Deana Komela z naslovom *Misel Franza Brentana in ontološke perspektive Husserlove in Heideggrove fenomenologije*. Avtor v njej raziskuje Brentanov vpliv na Husserla in podrobneje tudi na Heideggra, s posebnim ozirom na odnos med fenomenologijo in ontologijo. Kljub Heideggrovemu (mladostnem) navdušenju nad zgoraj že omenjeno Brentanovo disertacijo *O mnogoterem pomenu bivajočega pri Aristotelu*, pa avtor trdi, da je Heideggra na "pot obravnave vprašanja biti" (110) napotil oziroma usmeril pravzaprav Husserl, ki je v novi luči pretresel Brentanova razmišljanja o intencionalnosti in nadalje o klasifikaciji psihičnih fenomenov. Husserl se je namreč preko obravnave kategorialnega zrenja na nov, bolj notranji način približal razmerju ontologija – fenomenologija, to dejstvo pa je predstavljalo tudi osnovo za razvitje Heideggrove misli, da je ontologija možna samo kot fenomenologija. Husserlova izhodišča, pravi Komel, Heidegger radikalizira in preobrne v smeri ontološke diference, ki sama ni kategorialno predstavljiva. In kje ostaja smisel ukvarjanja s kategorijami? Avtor ta smisel postavlja v "skrivno prepletenost jezikovnosti in temporalnosti bivanjskega izkustva, ki je zaposlovala Heideggra tudi še po Biti in Času." (115)

Temu prispevku sledi še eden, ki se dotika Brentanovega vpliva in pomena za kasnejšo filozofijo. Tokrat je ta vez manj izrazita kot pri Husserlu in Heideggru, saj si avtorica Cvetka Tóth v članku z naslovom *Obrat k ontologiji* za osrednji predmet obravnave izbere filozofijo Nicolaia Hartmanna. Ta, pravi avtorica, ni nikdar veljal za popularnega filozofa, zato je njegov vpliv ostal individualen in ne moremo govoriti o njegovi filozofski šoli. V njegovi misli je zelo pomembno poudarjanje, da se moramo v filozofiranju vrniti k ontologiji. Med spoznanjem in bivajočim oziroma svetom ima slednji prvotno mesto. Šele preko ontologije je možno v celoti razumeti bistvo spoznanja. V ta proces vstopajo tri filozofske metode; fenomenologija, ki s t.i. naravnega stališča opisuje fenomene in spoznava kar najširše in najbolj odprto, sledi ji aporetika, ki

² Vse navedbe brez ostalih oznak se nanašajo na strani v zborniku.

ugotavlja probleme in zastavlja vprašanja, ter na koncu teorija, ki poskuša te probleme reševati in odgovarjati na vprašanja. Osnovno ontološko vprašanje je za Hartmanna vprašanje o bivajočem kot bivajočem, njegovo izhodišče pa je naravni realizem. K temu vprašanju je potrebno pristopiti kritično in se izogibati preuranjenim rešitvam. Šele iz tako oblikovane ontologije sledijo posledice za metafiziko, medtem ko moramo nasprotni vpliv zavrniti. Tóthova pravi, da je "naloga ontologije po Hartmannu, da sledi temu, kar je *intentio recta*, tj. po njegovi razlagi *naravno stališče do predmeta*. To vključuje najbolj neposredno usmerjenost subjekta na vse, kar ga obkroža in kar srečuje, do sveta – in del tega tudi subjekt sam je –, skratka, gre za povsem temeljno stališče že v vsakdanosti, in ostaja dosmrtno." (124) S takimi izhodišči, z zavrnitvijo Husserlovega pojmovanja intencionalnosti in z obratom k posebstvu, pravi avtorica, je Hartmann na sledi nove ontologije.

Zbornik zaključuje še ena razprava Bojana Žalca. Tokrat spregovori o povezavi med mislijo Franza Brentana in mislijo Franceta Vebera. To, zadnje besedilo v zborniku zaokrožuje razmišljanja o Brentanu in njegovi filozofski zapuščini s tem, ko le to poveže z vebrovsko tradicijo. Avtor na začetku sam pravi, da predstavlja ta članek precis njegove knjige *Reprezentacije*,³ ki je v največji meri, poleg Husserlu in teoriji lika, namenjena prav Brentanu in Vebru. Osrednji pojem Žalčeve knjige, ki nosi podnaslov *Od pojavov k stvarnosti*, je naperjenost zavesti oziroma intencionalnost, širše pa knjiga prinaša sistematičen pregled dela filozofije in filozofskih problemov, ki so se odpirali z začetki Brentanove filozofije in ki ostajajo aktualni še danes. Besedilo v zborniku je krajši in bolj živahjši, v smislu razumljivosti širšemu krogu bralstva, povzetek omenjene knjige. Avtor začenja z obravnavanjem brentanove filozofije s posebnim poudarkom na mereologiji in ontologiji. Sledi obrat k teoriji lika in njenim najpomembnejšim predstavnikom, Meinongu, Christianu von Ehrenfelsu in Husserlu. Knjigo in razpravo končuje podrobna in dragocena obravnava filozofije Meinongovega učenca Franceta Vebera, posebno tem iz spoznavne teorije, filozofije duha in ontologije. To predstavlja uporaben prikaz osnov njegove misli.

"Veber je svojo filozofsko pot začel kot Meinongov učenec (ki je bil Brentanov študent), kot predmetnostni teoretik, ki je bil pod močnim vplivom svojega učitelja, ki pa je že kot učenec v Gradcu na Meinonga tudi pomembno vplival, in sicer s svojo tezo, da imajo tudi stremljenja svoje lastne predmete. Zgodnji Veber namreč loči štiri osnovne razrede doživljajev in njihovih predmetov: predstave/osnove, misli/dejstva, čustva/vrednote ter stremljenja/najstva. Odnos med doživljajem in predmetom ni bistveno vzročen, saj mnogi predmeti doživljanja ne obstajajo in kot taki ne morejo biti vzroki ali učinki." (139) Avtor tako zasleduje del Vebrove misli od zgodnjih del pa vse do *Vprašanja stvarnosti* iz leta 1939, kjer Veber razvije svojo neposredno teorijo občutja stvarnosti, ki je zgrajena okoli posebne vrste čutenja – zadevanja. Tako predstavlja Žalčeva razprava uporaben in koristen pregled razvoja spoznavne teorije, filozofije duha in ontologije v Vebrovi misli. Druge vidike te misli pa pričakujemo predstavljene v Žalčevi novi knjigi, *Spisi o Vebru*.⁴ Poleg tega Žalčev prispevek umešča *Reprezentacije* v kontekst slovenske in širše filozofije.

Tako lahko sklenem, da zbornik v celoti predstavlja pomemben prispevek k boljšemu poznavanju tako Brentanove filozofije kot njene dediščine, ki se pomembno dotika tudi naše lastne filozofske tradicije.

³ Žalec, Bojan. *Reprezentacije*, ŠOU, Študentska založba, Ljubljana 1998.

⁴ Knjiga bo izšla pri Študentski založbi v Ljubljani v okviru knjižne zbirke *Claritas*.